

พื้นฐานสังคมไทย

สังคมมนุษย์ย่อมมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และมีการสร้างสรรค์ทางเศรษฐกิจและสังคมกับภายนอกอันก่อให้เกิดการบูรณาการทางสังคมที่ประกอบด้วยความหลากหลายของกลุ่มชนและวัฒนธรรม ดังนั้นการศึกษาถึงสังคมไทยจึงต้องเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบอันได้แก่ภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมเบื้องต้นก่อนที่จะเจาะจงเฉพาะสังคมไทยต่อไป

ภูมิหลังสังคมไทย

ดินแดนประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คน สืบต่อกันมาตั้งแต่ยุคสังคมบรรพกาลที่มนุษย์ยังคงรวมตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ เร่ร่อนไปตามแหล่งที่มี พืชพันธุ์และสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ การเคลื่อนย้ายเพื่อการดำรงชีพดังกล่าวมีผลให้มนุษย์มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันยังผลต่อความมีชีวิตชีวาและวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น สำหรับพื้นที่ของประเทศไทยในปัจจุบันมีหลักฐานทางโบราณคดีที่อาจสันนิษฐานได้ว่ามีการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากจีนตอนใต้ ผ่านเวียดนามเข้ามาตั้งหลักแหล่งแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำ ตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งเป็นอาณาจักรของชนแต่ละเชื้อชาติ รวมทั้งยังเป็นกระบวนการผสมผสานกันระหว่างวิถีวัฒนธรรม ของตนเองและการเลือกรับจากภายนอก

ความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเกษตรของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นับเป็นปัจจัยสำคัญ อย่างหนึ่งที่ทำให้มีผู้คนจากภายนอกเข้ามาตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพและเมื่อผลผลิตเพิ่มมากขึ้นก็มีการติดต่อค้าขายกับพื้นที่ภายนอก โดยมีพ่อค้าเดินทางเข้ามาซื้อขายสินค้าทางบกและทางทะเลพ่อค้าจากภายนอกที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์คือพ่อค้าอินเดียและพ่อค้าจีน ซึ่งมีความต้องการสินค้าในภูมิภาคนี้มาก ดังจะเห็นได้จากคำขนานนาม ที่ชาวอินเดียเรียกดินแดนนี้ว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์และพื้นที่ที่มีคุณค่ายิ่ง

1. อิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย

ความต้องการผลผลิต และแร่ธาตุในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เป็นปัจจัยสำคัญให้พ่อค้าอินเดียเดินทางเข้ามาติดต่อซื้อขายกับประชาชนในพื้นที่ดังกล่าว ทั้งนี้นับตั้งแต่ก่อนที่มีการก่อตั้งเป็นรัฐชาติต่างๆ โดยมีหลักฐานเศษภาชนะและลูกปัดหินที่เป็นแบบอย่างอิทธิพลของอินเดียจากการ ขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณชายฝั่งทะเล จึงอาจสันนิษฐานได้ว่ามีการเดินเรือของชาวอินเดียในระยะแรกผ่านทางช่องแคบมะละกา ขวา สู่อ่าวไทย เพื่อติดต่อกับชุมชนที่อยู่บนคาบสมุทรมาเลเซีย และลุ่มน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก (ศรีศักร วัลลิโภดม , 2547 : 37) โดยมี

บริเวณลุ่มแม่น้ำท่าจีน - แม่กลอง เขตอำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ติดต่อกับอำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของผู้คนในยุคต้นคริสตกาล

เนื่องจากเส้นทางการค้าในอดีตอาศัยการค้าทางทะเลซึ่งบรรทุกสินค้าได้เป็นจำนวนมาก ในแต่ละเที่ยวการเดินทาง พ่อค้าจึงต้องพำนักในแหล่งซื้อขายสินค้าเป็นการชั่วคราวระหว่างรอ ลมมรสุมพัดพาเรือกลับไปยังอินเดีย เนื่องจากการเดินเรือในยุคนั้นยังไม่มีเครื่องจักรกล อาศัย ได้เพียงลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ในการพาเรือสินค้ามาและ กลับเท่านั้น ระหว่างการรอลมมรสุมและการรวบรวมสินค้ากลับประเทศอินเดีย ซึ่งมีระยะเวลานานก็มีการติดต่อสัมพันธ์กับผู้คนในท้องถิ่น จึงเป็นช่วงที่มีการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพ่อค้าบางกลุ่มตั้งรกรากในดินแดนแถบนี้เพื่อความสะดวกในการเจรจาตกลงทางการค้า รวมทั้งผู้ที่มีฐานะร่ำรวยได้สมรสกับครอบครัวของผู้ปกครอง มีผลให้อารยธรรมอินเดียแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม การถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นั้น คงเป็น การดำเนินการทั้งจากชนชั้นพ่อค้าซึ่งอยู่ในวรรณะแพศย์ และชนชั้นในวรรณะพราหมณ์ ซึ่งรอบรู้เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีทางพระเวทเนื่องจากอยู่ในวรรณะที่สูงกว่า ซึ่งการเข้ามาสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์ของกลุ่มวรรณะพราหมณ์ถือเป็นปัจจัยซึ่งทำให้ระเบียบและความรู้สำคัญอันเป็นที่มาของอำนาจทั้งทางโลก และศาสนาพราหมณ์สามารถเป็นได้ทั้งผู้นำทางปัญญาและให้คำแนะนำ แก่ผู้ปกครองทั้งในด้านการปกครอง ศาสนา และการสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีการติดต่อสัมพันธ์กับอินเดีย บริเวณนี้ได้ผ่านพัฒนาการจากชุมชนขนาดเล็กเป็นเมืองที่มีระบบการปกครอง วัฒนธรรม ขนบพิธีกรรมประจำถิ่นอยู่แล้ว แต่ภายหลัง ที่ได้รับอารยธรรมอินเดียก็ได้มีการนำเอาระบบกษัตริย์ ลัทธิศาสนา ประเพณีมา ปรับใช้ในส่วนเกี่ยวกับการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น การรับอารยธรรมอินเดียมีผลให้เจ้าเมืองหรือผู้นำมีสถานภาพแตกต่างจากสามัญชนเป็นกษัตริย์ที่มีสัมพันธ์กับสวรรค์หรือสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติ โดยมีลัทธิศาสนาเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ความชอบธรรมแก่การปกครองและกำหนดกฎเกณฑ์ด้านคุณธรรมทางศาสนา ให้พระมหากษัตริย์ทรงประพฤติในกรอบแห่งราชธรรมเช่นเดียวกับพิธีกรรมที่เปลี่ยนสถานภาพกษัตริย์ทั้งเวลาขึ้นครองราชย์และพิธีกรรมเพื่อส่งกษัตริย์ ที่มีไข่มุนย์ธรรมดากลับสู่สวรรค์ (ศรีศักร วัลลิโภดม , 2543 : 48)

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการรับอารยธรรมอินเดียมีลักษณะการซึมซับ (absorb) แบบค่อยเป็นค่อยไป โดยผู้ปกครองรับอารยธรรมและความเชื่อใหม่มาแล้ว ผ่านลงสู่กลุ่มเบื้องล่าง ซึ่ง

การหลั่งไหลของอารยธรรมอินเดียสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์หรือ ที่นักวิชาการทั้งหลายเรียกว่า “กระบวนการทำให้เป็นอินเดีย” (Indianization) ก่อให้เกิดการขยายตัวของอิทธิพลอารยธรรมอินเดียต่อเอเชียอาคเนย์ จนได้รับการขนานนามว่า “รัฐแบบอินเดีย” (Indianized States) ทั้งนี้ได้หมายความว่าอารยธรรมอินเดียจะทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมของดินแดนบริเวณนี้ แต่เงื่อนไขของการรับอารยธรรมภายนอกคือต้องมีความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมหรือการสร้างและทดแทนส่วนที่ขาดรวมทั้งมีใช้ลักษณะของการครอบงำทั้งหมด หากแต่เป็นการเลือกรับและปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่าการทำให้เป็นท้องถิ่น (localization) ดังนั้นการเข้ามาของอารยธรรมอินเดียจึงเป็นการผสมผสานเข้ากับแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิม สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าดินแดนแถบนี้ได้รับอารยธรรมอินเดียทั้งหมดแต่นำมาเป็น แนวปฏิบัติก็คือการแบ่งชนชั้นในระบบวรรณะของอินเดียมิได้เข้ามา มีผลให้สถานสังคมที่เป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สำหรับการรับอารยธรรมอินเดียในดินแดนไทยอาจเห็นได้ในแคว้นพูนันและแคว้น ทวารวดี โดยแคว้นพูนันเป็นรัฐที่มีกำลังอิทธิพลยิ่งใหญ่สามารถครอบครองดินแดนตามชายฝั่งทะเลไว้ได้ พัฒนาการของแคว้นพูนันแสดงถึงการขยายตัวของการค้าทางทะเล อันมีผลต่อการรับอิทธิพลจากอารยธรรมภายนอก ซึ่งมีลักษณะดังนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2543 : 55)

- 1) การรับอารยธรรมอินเดียอย่างชัดเจนด้านลัทธิศาสนา อันได้แก่ลัทธิพราหมณ์ ด้านสถาบันกษัตริย์มีพราหมณ์บุโรหิตเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งมีการใช้ภาษาสันสกฤต ตามแบบอินเดีย
- 2) ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างรัฐต่างๆ โดยพูนันได้ครอบครองรัฐเล็กๆ ตามชายฝั่งทะเล และมีการติดต่อทางการทูตและการค้ากับอินเดีย

ตลอดช่วงเวลาการขยายตัวของแคว้นพูนันคือพุทธศตวรรษที่ 8 – 13 แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของอารยธรรมอินเดีย จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 11 - 12 จึงมีพัฒนาการของรัฐใหม่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ที่ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของรัฐในดินแดนแถบนี้ที่สำคัญได้แก่ แคว้นทวารวดีซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมและเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี พัฒนาการของแคว้นทวารวดีเกิดขึ้นจากการขยายตัวทางการค้าบริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ซึ่งได้แก่ การค้าขาย กับพ่อค้าอินเดีย เนื่องจากบริเวณนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก ประกอบกับมีแร่ธาตุจากที่ราบสูง แถบภูเขา และผลิตผลจากป่า ซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าอินเดีย จากการติดต่อระหว่างกันมีผลให้แคว้นทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย ดังเช่นการปกครองระบอบกษัตริย์ที่รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองมีลักษณะเป็นนามธรรมและสลับซับซ้อนกว่าเดิม สภาพสังคมที่มีพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นแกนกลาง อันเป็นลักษณะการรับอารยธรรมภายนอกมาปรุงแต่งให้เป็นรูปแบบเฉพาะตนที่เรียกว่า “วัฒนธรรมทวารวดี” เช่นเดียวกับ “ศิลปะแบบทวารวดี” ที่มีการผสมผสานและปรุง

แต่ให้เป็นแบบอย่างเฉพาะตน นับเป็นรูปแบบศิลปกรรมที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องในพื้นที่แถบลุ่มแม่น้ำท่าจีน – แม่น้ำลพบุรี ดังเช่น ศิลปจารึกหลักปฐมธรรมจักรที่มีภาพหมอบ พระพุทธรูปปางเทศนา เป็นต้น สภาพสังคมและวัฒนธรรมของแคว้นทวารวดีดังกล่าวเป็นคำตอบว่าอารยธรรมอินเดียที่มีดินแดนในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์รวมทั้งประเทศไทยมิใช่เป็นการเลียนแบบจากอินเดียทั้งหมดในลักษณะที่เป็นกระบวนการทำให้เป็นอินเดีย แต่หากเป็นการเลือกรับและปรับเปลี่ยนอารยธรรมที่ได้รับให้เข้ากับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

อิทธิพลของอารยธรรมอินเดียที่มีต่อภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ได้แก่

1) **ด้านภาษา** ก่อนที่จะมีการเกี่ยวข้องกับอินเดีย ประชากรในดินแดนประเทศไทยมีหลายเผ่าพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายกลุ่มตนมาจากดินแดนต่างๆ ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มใดที่มีตัวอักษรใช้ แต่ภายหลังเมื่ออินเดียเข้ามามีการนำภาษาและอักษรของชาวอินเดียมาใช้ เช่น บาลีเป็นภาษาในทางพุทธศาสนา ส่วนสันสกฤตเป็นภาษาในทางราชการและศาสนา โดยเฉพาะฮินดูและศาสนานิกายพุทธมหายาน

ในด้านวรรณกรรม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

- วรรณกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนา อันได้แก่ ชาดกต่างๆและ พุทธประวัติซึ่งปรากฏมีการนำมาสร้างเป็นภาพปูนปั้นประดับบนฐานพระสถูปเจดีย์หรือสลัก ตามแผ่นหินหรือเสมา
- วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นปกครอง อันได้แก่ รามายณะ และมหากาพย์ภารตะ จึงปรากฏชื่อสถานที่ต่างๆ เช่น อโยธยา และลพบุรี ที่เลียนแบบมาจากชื่อเมืองสำคัญของตัวเอง ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง

2) **ด้านการปกครอง** อารยธรรมอินเดียโดยเฉพาะคติเกี่ยวกับระบบพระมหากษัตริย์ มีบทบาทอย่างมากต่อพัฒนาการของชุมชนบ้านเมืองสมัยทวารวดี เพราะเมื่อเกิดคตินิยมในระบบ พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากระบบการเมืองของหัวหน้าหรือผู้นำ (Chiefdom) ตามจารีตประเพณีที่สืบมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ไปเป็นระบบพระมหากษัตริย์ โดยพระมหากษัตริย์สามารถรวบรวมเมืองเข้าด้วยกัน ตั้งตนเป็นประมุขยกฐานะให้สูงและจำแนกฐานะของเมืองเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยและเมืองศูนย์กลางพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในระยะแรกมีทั้งแบบที่เป็นฮินดูและที่อิงอยู่กับพุทธศาสนาโดยเฉพาะ พุทธศาสนาสมัยทวารวดีที่ได้ส่งผลต่อคติบางอย่างเกี่ยวกับแบบแผนของผู้เป็นกษัตริย์ อาทิ คติเกี่ยวกับการที่พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือน พระโพธิสัตว์ และคติที่พระมหากษัตริย์เป็นพญาจักรพรรดิราช ความนิยมในระบบพระมหากษัตริย์นี้นำไปสู่การเป็นสังคมที่มีชนชั้น สิ่งเหล่านี้เห็นได้จากการเรียกพระนามของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ การใช้ราชาศัพท์ และกำหนดตำแหน่งหน้าที่ของขุนนางด้วยภาษาสันสกฤต เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับดินแดนในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของแคว้นแคว้นที่เป็นต้นกำเนิดของประเทศไทยในปัจจุบัน เป็นไปในลักษณะที่มีการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียเข้ามายังดินแดนนี้อย่างสงบ โดยที่อาณาจักรในแถบนี้รับอารยธรรมและดัดแปลงสังคมของตนให้เข้ากับอารยธรรมอินเดีย และแม้มีการใช้ระบอบการปกครองตามแบบอินเดีย แต่ก็มี ความเกี่ยวข้องในเชิงประเพณีเท่านั้น กลุ่มที่เดินทางเข้ามายังดินแดนนี้มิได้มีความต้องการในการสร้างอาณานิคม หากแต่เป็นความต้องการผลประโยชน์ในเชิงการค้าเป็นสำคัญ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น จึงมีลักษณะที่เท่าเทียมกัน

2. การก่อตัวของรัฐไทย

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันมีพัฒนาการเริ่มจากการเป็นชุมชนตั้งถิ่นฐานตามแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำ ด้วยความเหมาะสมทางด้านนิเวศวิทยาทั้งด้านการเพาะปลูกและความสะดวกในการติดต่อสัมพันธ์กับพื้นที่ภายนอกชุมชนจึงขยายตัวเป็นลำดับ เกิดการรวมตัวเป็นเมือง แคว้นและอาณาจักรในเวลาต่อมา

จากหลักฐานที่ปรากฏ การปกครองในลักษณะแคว้นแคว้นมีอยู่ในภาคต่างๆ ของดินแดนประเทศไทย ประกอบด้วย แคว้นโยนก แคว้นหริภุญชัย แคว้นสุโขทัย ในเขตภาคเหนือ แคว้นทวารวดี แคว้นลพบุรี แคว้นอยุธยา แคว้นสุพรรณภูมิ ในภาคกลางและแคว้นศรีวิชัย แคว้นตามพรลิงค์ในภาคใต้ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีร่องรอยของชุมชนเมืองเป็นจำนวนมากนั้น มิได้มีพัฒนาการพัฒนาการเป็นแคว้น ทั้งนี้ อาจเนื่องจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประเภทแร่ธาตุจนร่อยหรอลง ผู้คนจึงอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในภาคอื่น ประกอบกับสภาพ ดินเค็ม จากการที่มีเกลือปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก จึงไม่อาจประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ดีดังเช่นภาคอื่นๆ

การรวมตัวของเมืองเป็นแคว้นมีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมของพื้นที่ดังกล่าวโดยแต่ละแคว้นมีเมืองสำคัญเป็นศูนย์กลางจากเดิมที่แต่ละเมืองเป็นอิสระต่อกันรวมเข้าด้วยกันภายใต้อิทธิพลของเมืองใดเมืองหนึ่ง การรวมเข้าด้วยกันดังกล่าวมีทั้งความเป็นเครือญาติ การสมรส หรือการทำสงครามระหว่างกัน ด้วยเหตุดังกล่าวผู้คนในแต่ละแคว้นจึงมีหลายเผ่าพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม การที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขจำต้องอาศัยกฎระเบียบ ความเชื่อรวมถึงอำนาจเด็ดขาดของผู้นำจึงเป็นระยะที่แนวคิดเรื่องสมมติเทพ หรือเทวราชาตามแบบอินเดียได้มีส่วนร่วมเสริมบารมีให้ระบบกษัตริย์มีอำนาจมั่นคง

ส่วนพัฒนาการจากแคว้นเป็นอาณาจักรนั้น แตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละแห่ง ทั้งด้านเวลา พื้นที่ และความเข้มแข็งของผู้นำ ดังจะเห็นได้ว่าแต่ละอาณาจักรเกิดขึ้นในช่วงเวลา ที่ต่างกัน ขณะเดียวกันการที่ขยายตัวเป็นอาณาจักรได้ แต่แคว้นอื่นๆ ต้องสูญหายไปจากการถูกผนวกรวมเข้าด้วยกันนั้น ก็ขึ้นอยู่กับความ

เหมาะสมของพื้นที่และนโยบายของผู้ว่า ดังจะเห็นได้จากอาณาจักรอยุธยาซึ่งมีทำเลที่ตั้งเหมาะสมบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ห่างไกลจากทะเลจึงสะดวกต่อการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าต่างชาติ การเกิดขึ้นของอาณาจักรอยุธยาจึงเป็นการลดทอนอิทธิพลของแคว้นที่ลึกเข้าไปในแผ่นดินตอนใน ดังเช่นแคว้นสุโขทัย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็งของอาณาจักรอยุธยามีไม่เกิดจากวิสัยทัศน์ของผู้ว่าในการตั้งถิ่นฐาน ณ พื้นที่ที่เหมาะสมเท่านั้น แต่ยังเกิดจากเงื่อนไขทางสังคมคือการรวมแคว้น 2 แห่งเข้าด้วยกันจากการเป็นระบบเครือญาติด้วยการสมรส อันได้แก่แคว้นละโว้จึงมีพระเจ้าอู่ทองเป็นกษัตริย์ และแคว้นสุพรรณภูมิ ซึ่งพระเจ้าอู่ทองเป็นพระราชบุตรเขยของกษัตริย์ การขยายอิทธิพลไปยังดินแดนต่างๆ ของพระเจ้าอู่ทองนั้น พระองค์ได้ใช้ความเชื่อจากอินเดีย ทั้งเรื่องความเป็นสมมติเทพและมหากาพย์รามายณะเสริมบารมีให้สูงเด่นเป็นผลให้อาณาจักรอยุธยามีอำนาจมั่นคง

เอกสารอ้างอิง

ปฟาณี จิตติวัฒนา. 2542. **มนุษย์กับสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สนธยา พลศรี. 2545. **หลักสังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สำนักการศึกษามวลชน, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 2547. **วิถีไทย**. ม.ป.ท.

สุพัตรา สุภาพ. 2515. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

ศรีศักร วัลลิโภดม , 2547. **รัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ :

ศิลปวัฒนธรรม

ศรีศักร วัลลิโภดม , 2543. **ทัศนะนอกกรอบ : ภูมิศาสตร์-ภูมิลักษณะ ตั้งบ้านแปงเมือง**

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับศูนย์กลางสังคมโลก

พัฒนาการของรัฐไทยเริ่มจากการผสมผสานของชนหลายเผ่าพันธุ์ที่เคลื่อนย้ายเข้ามาในคาบสมุทรอินโดจีน และขยายตัวจากชุมชนไปสู่สังคมเมืองที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยมีการรวมตัวกันทางการเมืองในลักษณะรัฐหรือแว่นระยะแรก แต่ละแว่นสร้างเครือข่ายระหว่างกัน อันทำให้เกิดรัฐรวมศูนย์หรืออาณาจักรขึ้น ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าการก่อตัวเป็นอาณาจักรและปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นประเทศชาติ รวมทั้งวิวัฒนาการของผู้นั้นในสังคมนั้น มีผลส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่เป็นศูนย์กลางของสังคมโลก ทั้งโลกตะวันออกคืออินเดียและจีน รวมทั้งโลกตะวันตกอันได้แก่ประเทศในทวีปยุโรปและอเมริกา

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกตะวันออก

การปรับตัวของกลุ่มชนในดินแดนประเทศไทยให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ แต่แรกเริ่มรวมทั้งการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจกับโลกภายนอก ก่อให้เกิดพัฒนาการทางการเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งวิวัฒนาการดังกล่าวกำหนดได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือยุคแรก เมื่อระบบความเชื่อและศาสนาเป็นตัวแปรให้เกิดอำนาจทางการเมืองที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่วนยุคหลังเมื่อเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรม ในยุคที่ระบบความเชื่อและศาสนา มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นเป็นช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย ซึ่งศาสนาพุทธและลัทธิฮินดูได้แพร่หลายเข้ามา อันมีผลต่อเปลี่ยนแปลงสถานะของประมุข กล่าวคือความเชื่อและศาสนาทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจสูงสุดของประมุขในฐานะเทวราชาหรือสมมติเทพ ขณะที่ในยุคหลังซึ่งเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมนั้นเป็นผลส่วนหนึ่ง จากการติดสัมพันธ์กับประเทศจีน

1. อินเดีย

ประเทศอินเดียมีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยนับตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งเป็นรัฐ จากการติดต่อทางการค้า และการเผยแพร่วัฒนธรรมซึ่งมีแหล่งกำเนิดจากอินเดีย ในด้านการค้านั้น ดินแดนประเทศไทยเป็นทั้งแหล่งสินค้าที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้าอินเดีย และเป็นเส้นทางผ่านระหว่างจีนและอินเดีย อันได้แก่เมืองกวางตุ้งในประเทศจีนกับชายฝั่งทะเลโคโรมันเดลในอินเดียตอนใต้ เส้นทางหลักที่พ่อค้าอินเดียนิยมคือ เดินทางผ่านพม่าตอนใต้จากฝั่งทะเลอันดามัน ข้ามบริเวณคอคอคดกระมายังฝั่งอ่าวไทย หรือเส้นทางน้ำผ่านทางช่องแคบมะละกา อันมีผลให้ กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางทางการค้าขายข้ามรัฐและอาณาจักร ปรากฏดัง

คำเรียกดินแดนบริเวณนี้ว่า “สุวรรณภูมิ” การติดต่อทางการค้านำไปสู่กระบวนการถ่ายทอดอารยธรรมอินเดียจากพ่อค้าซึ่งเป็นคนในวรรณคดี ซึ่งได้มีการตั้งถิ่นฐานเพื่อความสะดวกในการเจรจาตกลงทางการค้า

อย่างไรก็ตามผู้ที่บทบาทสำคัญในการเผยแพร่อารยธรรมอินเดียได้แก่กลุ่มพราหมณ์ซึ่ง รอบรู้พระเวท ชื่นสูงและพระสงฆ์สมณทูต กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นผู้นำทางปัญญาที่ให้คำแนะนำด้านการปกครองและลัทธิศาสนา แต่การแพร่ขยายลัทธิฮินดูโดยพราหมณ์นั้นจำกัดเฉพาะแว่นแคว้น ชนชั้นปกครอง แตกต่างจากพุทธศาสนาอันเกี่ยวเนื่องมาจากลัทธิธรรมเป็นคำสอนที่เป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับความเป็นจริง ทั้งยังไม่ขัดกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่หลากหลายในสังคม ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเป็นสถาบันอย่างหนึ่งของความเป็นคนไทย ที่ทำให้ผู้คนในดินแดนประเทศไทย ต่างท้องถิ่น ต่างชาติพันธุ์กลายเป็นชาวพุทธเช่นเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544:72) แต่ทั้งนี้แม้ว่าพุทธศาสนาจะได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสนาของชนเชื้อชาติไทย แต่ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยรวมทั้งไสยศาสตร์ยังคงมีอยู่เช่นเดิม

ความเชื่อในลัทธิศาสนาซึ่งได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียมีส่วนสำคัญในการเสริมอำนาจการปกครองด้วยการยกฐานะของประมุขให้เป็นสมมติเทพหรือเทวราชา แนวความคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น และอาณาเขตที่ขยายตัวออกไป ระบบกษัตริย์มีทั้งการยึดแบบอย่างตามแบบลัทธิฮินดูและความสัมพันธ์กับ พุทธศาสนา ในระยะแรกของการขยายอำนาจ การเสริมบารมีแนวเทวราชตามแบบฮินดูก่อให้เกิดความจงรักภักดีจากเมืองบริวาร เมื่อระบบกษัตริย์มีอำนาจมั่นคงแล้วจึงใช้พุทธศาสนาเสริมด้วยการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา จากการสร้างศาสนสถานในดินแดนภายใต้ขอบเขตอิทธิพล เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันหรือประกาศความเป็นเจ้าของพื้นที่ดังปรากฏหลักฐานจากภายหลังการก่อตั้งอาณาจักรอยุธยาด้วยการรวบรวมดินแดนต่างๆ เข้าด้วยกันนั้น พระเจ้าอู่ทองได้ทรงนำแนวคิดแบบฮินดูในการเสริมพระบารมีให้สูงเด่นดังเช่น เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ก็ทรงพระนาม เป็นทางการว่า พระรามธิบดี ส่วนพระโอรสคือพระราเมศวรทรงครองเมืองลพบุรีสอดคล้องกับเรื่องรามายณะที่พระรามหรือพระรามธิบดีครองกรุงโยธยา (อยุธยา) ส่วนพระโอรสคือพระ รามศรก็ควรครองลพบุรี อันเป็นเมืองของพระลพซึ่งเป็นพระโอรสของพระราม (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , 2548 : 153) อิทธิพลจากอินเดียดังกล่าวนี้นี้มีการสั่งสมและสืบทอดต่อกันมาในแคว้นต่างๆ ที่มีพื้นที่ในดินแดนประเทศไทยปัจจุบัน ดังเช่นแคว้นทวารวดีซึ่งมี พุทธศาสนิกายหินยานเป็นรากฐานสำคัญของสังคม แคว้นละโว้ที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิฮินดู ประกอบกับการที่พระเจ้า อู่ทองทรงโปรดฯ ให้ไพร่พลจากกรุงศรีอยุธยายกทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา (นครวัดนครธม) และกวาดต้อนปุโรหิตที่รอบรู้เรื่องพระเวทมาเป็นจำนวนมากนั้น ย่อมเป็นการเสริมให้แนวคิดแบบอินเดียยิ่งลึกมากยิ่งขึ้น

เมื่ออาณาจักรกรุงศรีอยุธยามีอำนาจมั่นคงแล้ว การติดต่อค้าขายกับอินเดียก็ยังคงดำเนินต่อไปเช่นเดิม โดยมีการแต่งตั้งคนอินเดียเป็นผู้ดูแลการค้า ตำแหน่งรองจากพระคลังซึ่งเป็นเสนาบดีกรมคลังควบคุมการค้าติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยทางทะเล ทั้งด้านการจัดการคลังเก็บสินค้า การซื้อขายแลกเปลี่ยนระบบผูกขาด การติดต่อกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขาย (ชาญวิทย์ เกษตรสิริ, 2548 : 164) กิจการค้าดังกล่าวแยกออกเป็นเขตภูมิศาสตร์ภายใต้บังคับบัญชาของขุนนางต่างชาติที่รองลงไป 2 ตำแหน่ง คือเจ้ากรมท่าขวา เป็นชาวอินเดีย และเจ้ากรมท่าซ้ายเป็นชาวจีน สำหรับเจ้ากรมท่าขวามีราชทินนามว่า **จุลาราชมนตรี** เป็นผู้ดูแลการค้าทางด้านทิศตะวันตกที่มาจากเมืองท่าในคาบสมุทรมลายู หมู่เกาะในอินโดนีเซีย เอเชียใต้ รัฐอาหรับและเปอร์เซีย มีผู้ใต้บังคับบัญชาอีก 2 นายคือ **ราชมนตรี** ดูแลพ่อค้าที่เป็นแขก ซึ่งหมายถึงมุสลิมจาก มลายูและอินโดนีเซีย ส่วนเจ้าท่าอีกคนหนึ่งคือ **นนทเกษ** รับผิดชอบ พรหมณ์เทศ ซึ่งหมายถึงพ่อค้า จากอินเดียได้ ตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบของจุลาราชมนตรี และนนทเกษ ย่อมบ่งบอกถึงความสำคัญทางการค้าระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอินเดียได้อย่างชัดเจน

โดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอินเดียเป็นไปในด้านการวัฒนธรรมที่ไทย ได้เลือกรับและปรับเปลี่ยนอารยธรรมบางส่วนของอินเดียมาถือปฏิบัติให้สอดคล้องกับสังคมไทย อันได้แก่ศาสนา ภาษาวรรณกรรม แม้จะมีการรับรูปแบบการปกครองแบบสมมติเทพจากอินเดีย แต่ก็เป็นการเกี่ยวข้อเชิงแนวคิดและธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น กลุ่มคนที่เดินทางเข้ามาติดต่อกับได้ต้องการขยายอำนาจการปกครอง หากเป็นเพียงประโยชน์ทางการค้า ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะ ที่เท่าเทียมกัน

2. จีน

ในฐานะที่ประเทศจีนเป็นศูนย์กลางของความเป็นไปในโลกตะวันออก ความสัมพันธ์กันจึงมีทั้งที่คนจีนเดินทางเข้ามาติดต่อและการที่ไทยเดินทางไปยังประเทศจีนเพื่อให้ได้รับการยอมรับเป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคมโลกตะวันออก ส่วนการตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทยของชาวจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) นั้น สันนิษฐานว่ามีคนจีนเข้ามาติดต่อตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีตำนานเรื่องนางสร้อยดอกหมาก ซึ่งเล่าว่าเป็นเจ้าหญิงจากเมืองจีนเดินทางมาอภิเษกกับพระเจ้าสายน้ำผึ้ง แต่ไม่ได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ จึงกลั่นแกล้งตาย พระเจ้าสายน้ำผึ้งจึงทรงโปรดฯ ให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นตรงบริเวณที่พระราชทานเพลิงศพ พระพุทธรูปดังกล่าวคือพระประธานในวิหารวัดพนัญเชิง นับเป็นพระพุทธรูปที่ชาวจีนในประเทศไทยให้ความเคารพสักการะอย่างมากโดยเรียกว่า “ซาปอกง” ซึ่งเป็นเสมือนเทพเจ้าผู้ปกครองคนจีน

ความเป็นมาของคำเรียกซาปอกง เชื่อมโยงได้กับอำนาจของประเทศจีน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของโลกตะวันออก เนื่องจากเป็นคำเรียกเจิ้งเหอ ซึ่งเป็นแม่ทัพเรือของราชวงศ์หมิงที่ได้ คุมกองทัพเรือมาตรวจ

ตราน้ำและแสดงแสนยานุภาพของจีนในแถบทะเลจีนใต้ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นและสันนิษฐานว่าคงจะจอดเรือใกล้วัด พญูเชิงและบริเวณ ป้อมเพชร ซึ่งเป็นท่าเรือสินค้าที่สำคัญ

สาเหตุที่ชาวจีนจำนวนมากเดินทางมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนไทยนั้น สันนิษฐานได้ว่าเนื่องมาจาก

1) การสร้างความมั่นคงของอาณาจักร เนื่องจากจีนมีอาณาเขตที่กว้างใหญ่ไพศาลและต้องประสบกับการถูกรุกรานจากชนต่างเผ่าและความพยายามแยกตัวเป็นอิสระของชนกลุ่มน้อยอยู่เสมอ ดังนั้นจีนจึงแก้ปัญหาด้วยการใช้กำลังกับดินแดนที่แข็งขึ้น และการสร้างระบบพันธมิตรภายใต้ความสัมพันธ์ที่จีนเป็นผู้กำหนด ดังเช่นความสัมพันธ์กับไทยภายใต้เงื่อนไขของระบบบรรณาการ

2) การเคลื่อนย้ายประชากร จากการที่จีนมีประชากรเป็นจำนวนมากและเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเกิดปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน ประชากรส่วนหนึ่งจึงต้องออกแสวงหาถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่นอกประเทศรวมทั้งดินแดนประเทศไทยด้วย

3) การค้า เนื่องจากจีนไม่สามารถติดต่อทำการค้าต่างแดนผ่านเส้นทางสายไหม ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญของจีนมาตั้งแต่อดีตได้ จึงต้องหาเส้นทางการค้าใหม่ทางทะเลจีนใต้ โดยการเปิดความสัมพันธ์กับดินแดนต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ อันเป็นผลให้มีพ่อค้าคนจีนเข้ามา ตั้งหลักแหล่งค้าขายในดินแดนประเทศไทย

สำหรับการติดต่อระหว่างจีนกับรัฐในเอเชียอาคเนย์หรือที่รู้จักกันในนามดินแดนโพ้นทะเลนั้น เป็นการแสดงออกถึงอำนาจอันยิ่งใหญ่ของจีน เนื่องจาก ผู้ปกครองของจีนได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดจากลัทธิขงจื๊อว่าจีนเป็นศูนย์กลางของอำนาจและอารยธรรมในท่ามกลางดินแดนอื่นๆ ที่มีความเจริญด้อยกว่า นั่นคือจีนเข้าใจว่าประเทศของตนเป็น “อาณาจักรกลาง” (จุงกั๋ว หรือ Middle Kingdom) ที่มีวัฒนธรรมสูงส่ง ซึ่งประเทศอื่นที่มีวัฒนธรรมที่ด้อยกว่า จะต้องเข้าสวามิภักดิ์ ยอมรับความเป็นเจ้าประเทศราชของจีน โดยจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนตามที่กำหนด จึงจะมีสิทธิติดต่อกับจีนได้ และจีนในฐานะประเทศที่ใหญ่กว่าก็จะให้ความช่วยเหลือคุ้มครองประเทศเล็กๆ เหล่านี้ ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับประเทศต่างๆ จึงดำเนินไปภายใต้ “ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ” (Tributary Relation) หรือ เจิงกุง (หรือจี้มก้อง) โดยสิ่งดึงดูดใจที่สำคัญสำหรับความสัมพันธ์นี้คือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งได้แก่ สิ่งของพระราชทาน ตอบแทนจากอาณาจักรจีน ซึ่งก็สามารถนำกลับมาใช้ในราชสำนักหรือขายต่อส่งออกไปต่างประเทศได้ ดังปรากฏว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นได้มีการส่งคณะทูตพร้อมเครื่อง ราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนหลายครั้ง สิ่งของที่นำไปถวายนั้นมักได้แก่ผลิตผลจากป่า ซึ่งเป็นสินค้าที่ต่างชาติต้องการ อาทิ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา พริกไทย งาช้าง

ทั้งนี้จักรพรรดิจีนก็จะ ตอบแทนด้วยผ้าไหมและผ้าแพรในมูลค่าที่เท่ากับหรือมากกว่าราคาของเครื่องราชบรรณาการ

ในการติดต่อทำการค้ากับจีนนั้น นอกจากไทยจะเป็นฝ่ายส่งเรือสำเภาไปแลกเปลี่ยนสินค้าตามระบบบรรณาการดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏว่าพ่อค้าจีนเป็นจำนวนมากก็เดินทางมายัง กรุงศรีอยุธยาด้วย ทั้งนี้ นับได้ว่ากรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางของการส่งสินค้าด้วยการกระจายสินค้าจีนไปสู่ดินแดนตอนใน เช่น แคว้น ล้านนา อาณาจักรล้านช้าง และอาณาจักรพม่า ขณะเดียวกันก็เป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนในและแถบชายฝั่งมหาสมุทรเพื่อส่งไปขายต่อให้กับจีน แต่ทั้งนี้ปริมาณการค้าระหว่างกันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ภายในประเทศและนโยบายเศรษฐกิจของ ทั้งสองฝ่ายด้วย กรณีที่เกิดความวุ่นวายภายในกรุงศรีอยุธยาหรือการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ของประเทศจีน พ่อค้าก็จะเดินทางเข้ามาค้าขายน้อย เมื่อบ้านเมืองสงบหรือรัฐบาลมีนโยบายกระตุ้นการค้าระหว่างประเทศ พ่อค้าจีนก็จะเดินทางเข้ามาค้าขายมากขึ้น ดังเช่น ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง พ่อค้าจีนที่เดินทางมายังกรุงศรีอยุธยาจำนวนลดน้อยลง เนื่องจากนโยบายผูกขาดการค้าอย่างเข้มงวดของไทย จวบจนกระทั่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปริมาณของพ่อค้าจีนจึงเพิ่ม มากขึ้น เนื่องจากจักรพรรดิราชวงศ์ชิง ทรงสนับสนุนการค้าทางทะเลเพื่อแสวงหาผลผลิตที่มีคุณค่าทางการแพทย์ เช่น กระจก นอแรด นำไปปรุงเป็นเครื่องยาจีน (ปาริชาติ วิลาวรรณ, 2526 : 147) กรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นแหล่งรวมสินค้าของป่าทั้งประเภทและปริมาณก็เป็นจุดหมายสำคัญของ พ่อค้าจีน

การติดต่อกับราชสำนักจีนและการที่มีคนจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่ในดินแดนไทย มีอิทธิพลต่อสังคมไทยคือ เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เนื่องจากคนจีนมีความรู้ และความชำนาญในด้าน การต่อเรือและการค้า ซึ่งจะเป็นผลประโยชน์ต่อไทยในการทำการค้ากับต่างประเทศ ดังจะเห็น ได้จากมีการแต่งตั้งคนจีนเป็น พระยาโชติกราชาเศรษฐี เจ้ากรมท่าซ้ายอันเป็นตำแหน่งที่รองลงมาจากกรมพระคลัง ดูแลด้านการค้าบริเวณเมืองท่าในประเทศจีน นางซางากิและเกาะริวกิวในญี่ปุ่น เวียดนาม เกาะสุมาตรา เกาะฟิลิปปินส์ ตำแหน่งต่างๆ ในกรณีนี้จึงเป็นคนจีนแทบทั้งสิ้น ทั้งนายสำเภา (จุนจู) ผู้นำร่อง (ตันหน) พนักงานบัญชี (ลำต้า) นายท้าย (ไต้ก๋ง) ฯลฯ รวมทั้งภาษาที่ใช้ในกิจการก็ใช้ภาษาจีนด้วย

อิทธิพลทางวัฒนธรรมจีนที่มีต่อไทยนั้น ไม่เด่นชัดมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับอารยธรรมอินเดีย ทั้งนี้ เนื่องจากการแผ่ขยายอิทธิพลทางอารยธรรมของจีนมักควบคู่ไปกับการทหาร ดังเช่นการที่จีนเข้าครอบครองเวียดนาม ส่วนดินแดนของไทยมีอาณาบริเวณที่ห่างไกลจากจีนมากพอสมควรจึงปลอดภัยจากการถูกแทรกแซงกิจการภายใน เนื่องจากการขยายอิทธิพลของจีนมีข้อจำกัดคือสามารถกระทำเฉพาะในท้องถิ่นที่จีนแผ่อำนาจทางการทหารไปถึงเท่านั้น ไทยจึงมีการติดต่อกับจีนเฉพาะการค้าภายใต้ระบบบรรณาการ นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมี

ลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยที่จีนมองดินแดนเอเชียอาคเนย์ซึ่งมีไทยรวมอยู่ด้วยนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของจีน ซึ่งต้องแสดงออกถึงการยอมรับในความยิ่งใหญ่ของจีน โดยดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้ระบบบรรณาการ แต่เนื่องจากดินแดนของไทยอยู่ห่างไกลจากจีนจึงไม่มีการแทรกแซงทางการเมืองดังเช่นที่เกิดขึ้นกับเวียดนามซึ่งมีดินแดนติดต่อกับจีน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโลกตะวันตก

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศตะวันตก เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นระยะที่ประเทศในยุโรปต่างแข่งขันกันแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าตามระบบพาณิชนิยม (Mercantilism) ซึ่งหมายถึงระบบเศรษฐกิจที่อิงอยู่กับการค้า โดยรัฐเป็นผู้ผูกขาดการค้า (State - Monopoly) แต่ละประเทศจำเป็นต้องหาวิธีการรักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตน ระบบการค้า ในลักษณะนี้จึงเป็นเศรษฐกิจแบบผูกขาด ปกป้อง และชาตินิยม อันมีผลให้เกิดการแข่งขันทางการค้าและความขัดแย้งระหว่างประเทศ ทั้งนี้แม้ว่าสินค้าที่พ่อค้ายุโรปต้องการมากที่สุดคือ เครื่องเทศซึ่งมีมากในหมู่เกาะโมลุกกะและสินค้าจากประเทศจีนก็ตาม แต่กรุงศรีอยุธยาก็เป็นเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญ ชาติตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขายสัมพันธ์กับการเป็นมหาอำนาจในสังคมโลกแต่ละยุคสมัยดังนี้ โปรตุเกส (พ.ศ. 2054) สเปน (พ.ศ. 2141) ฮอลันดา (พ.ศ. 2147) อังกฤษ (พ.ศ. 2155) และฝรั่งเศส (พ.ศ. 2205)

ประเทศมหาอำนาจตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาข้างต้น อาจแบ่งประเภทตามจุดมุ่งหมายออกได้เป็น 2 จำพวกคือ

1) โปรตุเกส สเปน และฝรั่งเศส นับถือคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก มีนโยบาย ทำการค้าและเผยแผร์ศาสนา พยายามจะให้ผู้นำและราษฎรเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ ตามแนวคิดเรื่องภาระของคนผิวขาว (The White Man's Berden)

2) ฮอลันดา และอังกฤษ นับถือคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ไม่สนใจเรื่องการเผยแผร์ศาสนา แต่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าเท่านั้น

1. โปรตุเกสและสเปน

การเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายในเอเชียอาคเนย์ของชาติตะวันตกเริ่มจากโปรตุเกสและสเปน ซึ่งมีบทบาทจากการเป็นประเทศเริ่มแรกที่มีการสำรวจทางทะเลอันนำไปสู่การปฏิวัติ ทางการค้า เพื่อขยายผลประโยชน์ทางการค้าไปยังพื้นที่นอกยุโรปทำให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้น จึงต้องให้สันตะปาปาเป็นผู้ตัดสิน โดยพระองค์ทรงให้แบ่งโลกออกเป็นสองส่วน สเปนมีสิทธิเดินทางแสวงหาประโยชน์ในดินแดนทางตะวันตก ส่วนโปรตุเกสได้รับสิทธิทางตะวันออก ซึ่งประเทศทั้งสองยินยอมตกลงกันในสนธิสัญญาทอร์เดซิลัส (Treaty of

Tordesillas) เมื่อ พ.ศ. 2037 หลังจากนั้นโปรตุเกสก็เดินทางมายังเอเชียและได้ครอบครองมะละกาเป็นเมืองขึ้น ขณะที่สเปนยึดครองฟิลิปปินส์และตั้งสถานีการค้าอยู่ที่มะนิลา

เนื่องจากโปรตุเกสและสเปน ซึ่งเป็นสองชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับศรีอยุธยา มีเป้าหมายของการติดต่อกับประเทศตะวันออกเพื่อ “Gloria, God and Glory” จึงมีเรื่องของการแพร่ขยาย คริสตศาสนาควบคู่ไปด้วย ซึ่งไทยก็มิได้กีดกัน พระมหากษัตริย์ได้ทรงโปรดฯ พระราชทานที่ดินให้ตั้งหลักแหล่งและสร้างโบสถ์เพื่อประกอบศาสนกิจ ภายหลังจากที่โปรตุเกสได้เป็นทหารอาสา ช่วยไทยรบกับพม่าในศึกเมืองเชียงกราน เมื่อ พ.ศ. 2081

เมื่อพิจารณาในแง่สังคม โปรตุเกสจะมีบทบาทต่อสังคมไทยมากกว่าสเปน ทั้งนี้เนื่องจากโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาติดต่อกับค้าขายกับไทยก่อนสเปน 87 ปี โดยอัลบูเคอร์ก อูปราชาของกษัตริย์โปรตุเกสผู้ควบคุมมะละกาได้ส่งทูตมาติดต่อกับการค้ากับกรุงศรีอยุธยา ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงโปรดอนุญาตให้ชาวโปรตุเกสทำการค้าและเผยแพรศาสนาได้ โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างกันเมื่อ พ.ศ. 2059 สินค้าที่กรุงศรีอยุธยาซื้อจากโปรตุเกสคือ ปืนใหญ่และกระสุนดินดำซึ่งเป็นอาวุธแบบสมัยใหม่ที่ทหารไทยยังไม่มี ความชำนาญ ดังนั้นจึงมีชาวโปรตุเกสจำนวนหนึ่งเป็นกองทหารอาสาฝึกสอนการใช้อาวุธ การทำปืนไฟ การสร้างป้อมค่ายต่อต้านปืนไฟ การฝึกทหารตามยุทธวิธีสมัยใหม่ ดังนั้นเครื่องยุทโธปกรณ์ทั้งเจ้านาย จึงมีการเลียนแบบจากโปรตุเกสด้วยความจำเป็นที่ไทยจะต้องซื้ออาวุธและฝึกฝนการใช้จากโปรตุเกสนั้นเนื่องจากเป็นระยะที่ต้องเผชิญศึกกับพม่า นอกจากนี้โปรตุเกสยังสอนให้คนไทยทำยาสูบฝิ่นรักษาแผล ขนฝอยทองและขนมฝรั่งอีกด้วย

การที่ชาวยุโรปมีอำนาจทางทะเล มีกองทัพเรือรบและอาวุธยุทโธปกรณ์ กรุงศรีอยุธยาจึงต้องมีความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งในการติดต่อด้วย สิ่งที่ชาติตะวันตกมักไม่พึงพอใจคือระบบการค้าแบบผูกขาดของไทย อันได้แก่ระบบพระคลังสินค้า ซึ่งรัฐบาลสร้างพระคลังสินค้าขึ้นเพื่อเก็บสินค้าที่ซื้อได้จากประชาชนและการเก็บส่วยที่ไพร่ส่วยนำส่งมาขายให้กับพ่อค้าชาวต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็ซื้อสินค้าจากพ่อค้าต่างประเทศขายให้กับประชาชน นอกจากนี้ยังมีหน้าที่จัดส่งเรือสำเภานำของไปขายกับดินแดนภายนอกพร้อมกับซื้อสินค้ากับมาขาย

ตามระบบดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้ได้ประโยชน์จากการค้าคือรัฐบาล ซึ่งประกอบด้วย พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนางที่เกี่ยวข้องซึ่งแม้ว่าผลประโยชน์จะอยู่ในวงจำกัดแต่ก็เป็นการ ควบคุมการค้ากับต่างประเทศได้อย่างใกล้ชิด มิให้ประเทศใดประเทศหนึ่งมีอิทธิพลมากเกินไป จนกระทบถึงเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจและที่สำคัญคือเป็นระบบการค้าที่ทำรายได้ให้แก่รัฐอย่างมาก เนื่องจากสินค้ามีจำหน่ายเพียงแหล่งเดียว พ่อค้าต่างชาติไม่อาจต่อรองราคาได้ และเมื่อพ่อค้านำสินค้าเข้ามาขาย พระคลังสินค้าก็สามารถเลือกสิ่ง

ต้องการไว้ และสามารถตั้งราคาให้สูงได้ จากการที่พระคลังสินค้าเป็นตัวกลางผูกขาดระหว่างพ่อค้าต่างชาติกับประชาชน

ความไม่พอใจในระบบการค้าแบบผูกขาดของไทยปรากฏให้เห็นในกลุ่มพ่อค้า ชาวโปรตุเกส มากกว่าพ่อค้าสเปน เนื่องจากปริมาณการค้าของสเปนกับกรุงศรีอยุธยาไม่มากนัก ประกอบกับสเปนมุ่งเผยแพร่ศาสนาในดินแดนอื่นมากกว่าไทย ดังนั้นในช่วงระยะต้นที่มีเพียง 2 ประเทศเข้ามาค้าขายจึงต้องใช้นโยบายผ่อนปรน จนกระทั่งต่อมาเมื่อฮอลันดาเข้าทำการค้าด้วย กรุงศรีอยุธยาก็สร้างไมตรีให้สิทธิพิเศษในการผูกขาดซื้อสินค้าบางอย่างแก่ฮอลันดา เพื่ออิทธิพลของฮอลันดา่วงดุลกับโปรตุเกส ซึ่งนับเป็นการใช้ประโยชน์จากความขัดแย้งกันระหว่างชาวยุโรป เพื่อให้เกิดผลดีทางการค้าและความปลอดภัยทางการเมืองของราชอาณาจักร

2. ฮอลันดา

รูปแบบการติดต่อการค้าระหว่างฮอลันดากับกรุงศรีอยุธยามีความแตกต่างจากลักษณะของโปรตุเกส และสเปนคือ ไม่มุ่งเผยแพร่ศาสนาและดำเนินการค้าโดยผ่านบริษัทกึ่งราชการในนามบริษัทอีสต์อินเดียแห่งฮอลันดา (The Dutch East India Company – V.O.C) การค้าของฮอลันดาประสบผลสำเร็จอย่างยิ่งในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้เนื่องจากฮอลันดา มีความชำนาญด้านการค้า การต่อเรือและเดินเรือในเส้นทางการค้า รวมทั้งระบบการเงินที่ทันสมัยจึงพยายามเข้าแทนที่เขตอิทธิพลของโปรตุเกสทำให้เกิดความขัดแย้งกันขึ้นในพื้นที่ต่างๆ สำหรับการค้ากับกรุงศรีอยุธยานั้นหลังจากที่ฮอลันดาตั้งสถานการค้าได้ในเกาะชวาก็ส่งทูตมาติดต่อเพื่อทำการค้ากับไทย ใน พ.ศ. 2147 ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงโปรดอนุญาตให้ตั้งสถานการค้า (พ.ศ. 2151) เพื่อค้าขายผ้าฝ้ายและรับซื้อของหนังสัตว์และพริกไทย ซึ่งฮอลันดาสามารถนำไปขายต่อในจีนและญี่ปุ่น ดังนั้นกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นแหล่งการค้ากลางระหว่างตะวันออกกับตะวันตก

เนื่องจากฮอลันดามุ่งหวังเพียงด้านการค้าจึงมิได้ส่งผลกระทบทางด้านสังคมแก่ไทยนัก แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงโปรดฯ พระราชทานที่ดินให้ตั้งสถานการค้าถึง 2 แห่ง คือด้านฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ใกล้เคียงกับหมู่บ้านญี่ปุ่นและทางด้านฝั่งขวาปากแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ชาวฮอลันดาเรียกว่า New Amsterdam ปัญหาที่กรุงศรีอยุธยาต้องประสบกับการค้าขายกับฮอลันดาคือความไม่พึงพอใจระบบการค้าแบบผูกขาดของพระคลังสินค้า แต่ทั้งนี้ไทยก็ยินยอมผ่อนปรนให้ด้วยการอนุญาตให้ฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษผูกขาดการค้าหนังสัตว์ และสามารถซื้อ ไม้ฝางได้ พระราชดำริดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจากที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172 – 2199) ทรงหวังพึ่งอำนาจของฮอลันดาในการขจัดโปรตุเกสไปจากบริเวณอ่าวเบงกอล

จากการที่ฮอลันดาเป็นประเทศที่มีอิทธิพลมากที่สุด ทั้งจากการขับไล่โปรตุเกสออกจากดินแดนที่เคยยึดครอง และกีดกันอังกฤษไม่ให้เข้ามามีบทบาทได้ ไทยจึงต้องยินยอมตาม ข้อเรียกร้องบางประการของฮอลันดา เพื่อมิให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงดังเช่นที่ฮอลันดาได้ใช้เรือรบปิดปากอ่าวไทยในช่วงตอนปลายสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทั้งนี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงยินยอมให้ฮอลันดาขยายขอบเขตการผูกขาดสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น โดยผูกขาดการซื้อไม้จันทน์ ดีบุก ไม้หอมและรังนก พร้อมกันนี้พระองค์ก็ทรงติดต่อทำความสัมพันธ์ทางการค้าและการทูต กับฝรั่งเศสเพื่อเป็นการถ่วงดุลอำนาจฮอลันดาด้วย

3. อังกฤษ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอังกฤษกับไทยยังมีไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากอังกฤษถูกกีดกันจากชาติตะวันตกเดิมที่ตั้งสถานีการค้ามาก่อน อันได้แก่โปรตุเกสและฮอลันดา และที่สำคัญคือปัญหาภายในประเทศของอังกฤษเองที่สร้างความขัดแย้งระหว่าง พระเจ้าเจมส์ที่ 1 กับรัฐสภาจนเกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2185 – 2192 ดังนั้นแม้ว่าอังกฤษจะได้ส่งคณะพ่อค้าพร้อมพระราชสาส์นมายังไทย สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเมื่อพ.ศ. 2155 แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จทางด้านการค้าจึงต้องยกเลิกสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปิดตานิโในปี 2166

หลังจากที่อังกฤษผ่านวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ และประสบผลสำเร็จ จากการเป็นประเทศแรกที่สามารถปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ ก็เริ่มขยายอำนาจออกไปอย่างกว้างขวางเพื่อแสวงหาวัตถุดิบและตลาดรองรับสินค้า ทั้งนี้เนื่องจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ มาเป็นพลังงานธรรมชาติและต่อมาก็เป็นการใช้เครื่องจักรกลแทนที่ เมื่อการผลิตเป็นไปด้วยความรวดเร็ว จึงต้องหาแหล่งวัตถุดิบราคาถูกเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ต้องมีแหล่งจำหน่ายรองรับมากขึ้นด้วย อันเป็นผลให้เกิดการแข่งขันทางการค้าและการเข้าครอบครองดินแดนในแถบเอเชีย แอฟริกา ของประเทศต่างๆ ในยุโรปซึ่งได้ทำการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นผลสำเร็จเช่นเดียวกัน การแก่งแย่งแข่งขันดังกล่าวเป็นไปในรูปการสร้างอาณานิคม โดยมีอังกฤษเป็นประเทศที่ครอบครองอาณานิคมได้มากที่สุด ทั่วทุกทวีปในโลกจนได้รับสมญานามว่า “ประเทศที่พระอาทิตย์ไม่เคยตกดิน”

ในยุคล่าอาณานิคมหรือสมัยจักรวรรดินิยม ศูนย์กลางของโลกตะวันออกคือจีนและอินเดีย ก็ถูกคุกคามจากอังกฤษ โดยจีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการทำสงครามกับอังกฤษที่รู้จักกันในชื่อสงครามฝิ่น และอินเดียต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ส่วนประเทศไทยนั้นว่างเว้นจากการคบค้ากับประเทศตะวันตกนับตั้งแต่ต้นราชวงศ์บ้านพลูหลวงจนกระทั่งสิ้นกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากมีประสบการณ์จากการติดต่อกับฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและปัญหาการสู้รบกับพม่าในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอังกฤษได้เข้ามา

ติดต่อกับไทยอีกครั้งหนึ่ง ในพ.ศ. 2364 ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 2 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ตั้งนาย จอห์น ครอเฟิต เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ซึ่งการที่อังกฤษให้ความสนใจแก่ไทยอีกครั้งเป็นเพราะบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (East Indian Company) เกิดตกต่ำ เนื่องจากสงครามในยุโรปที่ดำเนินติดต่อยาวนานถึง 20 ปี เมื่อสงครามสิ้นสุดลง อังกฤษจึงหันกลับมาฟื้นฟูการค้าขาย โดยคาดว่าจะการค้าขายกับไทยและญวนจะทำให้ตนได้กำไรมาก แม้ว่าอังกฤษจะไม่พอใจวิธีการเก็บภาษีอากร การผูกขาดของพระคลังสินค้าของไทยรวมทั้งการห้ามซื้อขายข้าวเปลือกข้าวสารเพื่อส่งออกได้อีก พระราชอาณาจักรก็ตาม

การเข้ามาติดต่อของชาติตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น เป็นลักษณะความพยายาม จะเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้ากับไทยแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากประเทศไทยไม่เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องทำสัญญาต่อกัน ด้วยเกรงว่าพ่อค้าตะวันตกจะกลายเป็นคู่แข่งในการค้าสำเภาล่วงของเจ้านายและขุนนาง ความเกรงว่าจะสูญเสียผลประโยชน์จากการค้าผูกขาดและความ ไม่ไว้วางใจชาติตะวันตกเป็นทัศนคติสืบทอดมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

อย่างไรก็ตาม ด้วยความพยายามของอังกฤษ ในที่สุด เฮนรี เบอร์นี เป็นทูตเข้ามาเจรจากับไทยอีกครั้งในปี ค.ศ. 1825 (พ.ศ. 2368) ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 และก็สามารถตกลง ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและสัญญาทางการค้ากับไทยได้ โดยสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี สาระสำคัญคือ

- 1) แต่ละฝ่ายจะไม่มีการล่วงล้ำดินแดนซึ่งกันและกัน
- 2) ไทยจะยอมให้พ่อค้าอังกฤษสามารถค้าขายกับหัวเมืองมลายูได้
- 3) ไทยยอมยกเว้นภาษีพวกอาหารที่ป็นขี้ซื้อจากไทรบุรี
- 4) อังกฤษต้องยอมรับอำนาจของไทยเหนือไทรบุรี

ส่วนสนธิสัญญาทางการค้ามีสาระสำคัญดังนี้

- 1) พ่อค้าอังกฤษต้องทำตามกฎหมายและธรรมเนียมไทย
- 2) ห้ามซื้อข้าวเป็นสินค้าออก
- 3) ให้อังกฤษขายปืนและกระสุนดินปืนแก่รัฐบาลเท่านั้น
- 4) ไทยยอมเก็บภาษีปากเรือเพียงอย่างเดียวตามความต้องการของอังกฤษ

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเก็บภาษีปากเรือ มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมที่เก็บภาษีสินค้าขาเข้าคือเรือบรรทุกสินค้า 3 เสาเก็บวาละ 80 บาท เรือ 2 เสาเก็บวาละ 40 บาท เป็นเรือบรรทุกสินค้าเหมาจ่าย 1,700 บาท สำหรับเรือไม่บรรทุกสินค้า 1,500 บาท ทั้งนี้ได้ยกเลิกภาษีขาเข้าที่เก็บจากสินค้านำเข้า 8 ด้วย ถึงแม้ไทยจะ

ขาดรายได้จากภาษีสินค้าเข้าแต่ในภาพรวมของสนธิสัญญา อังกฤษค่อนข้างเสียเปรียบมากกว่า ดังนั้นใน พ.ศ. 2393 จึงได้ส่งเซอร์เจมส์ บรุค (Sir James Brook) มายังประเทศไทยเพื่อเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาเบอร์นี แต่เป็นช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังทรงพระประชวรหนัก การเจรจาจึงต้องยกเลิกไป แต่กระนั้น เซอร์เจมส์ บรุค ก็แสดงความไม่พึงพอใจและเสนอความเห็นต่อรัฐบาลอังกฤษที่จะใช้กำลังต่อไทยตามนโยบายเรือปืน (Gun Boat Policy) อันเป็นผลให้เจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ซึ่งทรงรับรู้ทาทิดังกล่าวของฝ่ายอังกฤษเนื่องจากทรงอ่านภาษาอังกฤษได้ เปลี่ยนแปลงนโยบายต่อประเทศตะวันตกเมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อมา

4. ฝรั่งเศส

แม้ว่าอังกฤษและฝรั่งเศสจะมีบทบาททัดเทียมกันในสังคมโลก แต่ในการแสวงหาทรัพยากรในดินแดนเอเชีย อังกฤษเป็นฝ่ายได้เปรียบมากกว่า เนื่องจากฝรั่งเศสมีประสบการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองภายในประเทศจากความแตกแยกทางศาสนา ทำให้โอกาสที่จะสนับสนุน การขยายอำนาจไปยังภายนอกลดน้อยลง ดังจะเห็นได้จากฝรั่งเศสเข้ามาทำการติดต่อทางการค้ากับกรุงศรีอยุธยาภายหลังประเทศอังกฤษ 50 ปี ซึ่งเป็นระยะที่ฝรั่งเศสมีเสถียรภาพทางการเมืองภายใต้การปกครองของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชของไทย ทั้งนี้ นับได้ว่าความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสมีความแตกต่างจากประเทศอื่นๆ กล่าวคือนอกเหนือจากการติดต่อทางการค้าและการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีและบาทหลวงฝรั่งเศสแล้ว ยังมี การติดต่อทางการทูตและการที่ฝรั่งเศสส่งกองทหารมาประจำการในขอบเขตของอาณาจักร อยุธยาด้วย

ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสด้านการค้าไม่โดดเด่นมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมด้านอื่นๆ อันได้แก่

1) **ด้านศาสนา** มิชชันนารีเยซูอิตได้เดินทางเข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาตั้งแต่ พ.ศ. 2205 และได้มีส่วนช่วยทางด้านวิศวกรรมในการสร้างพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศที่จังหวัดลพบุรี ป้อมปราการที่เมืองพิษณุโลกและเมืองบางกอก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดฯ อนุญาตให้จัดตั้งสำนักสังฆศาสนาได้ รวมทั้งได้ทรงส่งสารไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และสันตปาปาที่กรุงโรมเมื่อพ.ศ. 2216 โดยผ่านบาทหลวงอันเป็นผลให้ฝรั่งเศสเข้าใจว่าพระองค์ทรงสนพระทัยในคริสต์ศาสนาและอาจจะเปลี่ยนไปเข้ารีตได้ ซึ่งนับเป็นความหวังในหมู่มิชชันนารีและพุทธศาสนิกชนบางส่วนด้วยเช่นกัน

2) **ด้านการทูต** นอกจากการส่งสารไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 โดยผ่านทางบาทหลวงดังกล่าวแล้ว ข้างต้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชยังได้ทรงส่งทูตไปฝรั่งเศสรวม 3 ครั้ง คือในพ.ศ. 2223 , พ.ศ. 2227 และพ.ศ. 2229 ตามลำดับโดยที่คณะทูตชุดแรกเดินทางไม่ถึงฝรั่งเศส เนื่องจากเรือแตกสูญหายไปนอกฝั่งทวีปแอฟริกา ส่วนคณะทูตที่สำคัญคือ ชุดสุดท้ายซึ่งนำโดย พระวิสุตรสุนทรหรือที่รู้จักกันในนามโกษาปาน

เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนและกระชับความสัมพันธ์ทางการทูต ฝรั่งเศสก็ได้ส่งคณะทูตมายังกรุงศรีอยุธยา รวม 3 ชุด คือในปี 2225 เพื่อเจรจาสร้างสัมพันธไมตรีระหว่างกัน คณะทูตชุดที่ 2 มี เซอวาลิเอ เดอ โชมองต์ เป็นผู้นำมีจุดมุ่งหมายที่โน้มน้าวให้สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเปลี่ยนไปนับถือคริสตศาสนาให้ฝรั่งเศสมีสิทธิพิเศษในการสอนศาสนา ขอมิสิทธิภาพนอก อาณาเขตผูกขาดการค้าดิบๆที่ภูเก็ต ให้ได้รับประโยชน์ทางการค้า เท้าเทียมกับฮอลันดาและขอตั้งกองทหารที่เมืองสงขลา ทูตชุดนี้กลับออกไปพร้อมคณะทูตชุดที่ 3 ของไทยเพื่อตกลงเจรจาสัญญาต่างๆ ในรายละเอียดอีกครั้งหนึ่ง คณะทูตชุดสุดท้ายของฝรั่งเศสเดินทางเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในปี 2230 นำโดยโคลด เซเบร์เต้และชิมอง เดอ ลาลูแบร์ พร้อมด้วยเรือรบ 6 ลำ ทหาร 636 คนและบาทหลวงเยซุอ มีจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนศาสนาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช รวมทั้งการเจรจาที่จะเอาเมืองบางกอกแทนเมืองสงขลา

3) การทหาร สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงโปรดฯให้กองทหารที่เดินทางมาพร้อมกับคณะทูตของฝรั่งเศสประจำการที่เมืองบางกอกตามข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสและที่เมืองมะริด อีกส่วนหนึ่งสำหรับเมืองมะริดที่เป็นเมืองทำการค้าด้านตะวันตกนั้น การที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยให้มีกองทหารฝรั่งเศสประจำการนั้น เนื่องจากได้เกิดวิกฤตการณ์ความวุ่นวายขึ้นระหว่างอังกฤษกับไทย จากการที่คนอังกฤษ ถูกลอบสังหารเป็นเหตุให้อังกฤษส่งเรือรบมาปิดล้อมเมืองมะริดพร้อมกับเรียกร้องค่าเสียหายจำนวน 65,000 ปอนด์ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ , 2548 : 71) สนธิสัญญาและกองทหารที่ประจำการอำนวยความสะดวกให้แก่ฝรั่งเศสอย่างมาก กล่าวคือฝรั่งเศส มีสิทธิค้าขายได้สะดวก ได้รับสิทธิภาพนอกอาณาเขต สิทธิผูกขาดดิบๆในเกาะภูเก็ตและกองทหารควบคุมเมืองมะริด และเมืองบางกอกของอาณาจักรอยุธยา

การที่ฝรั่งเศสส่งกองทหารมาประจำการในขอบเขตของอาณาจักรอยุธยานั้น มีการตีความเป็น 2 แนวทางคือ

1) ความพยายามที่จะดึงอิทธิพลของฝรั่งเศสมาค้ำกับฮอลันดาซึ่งมีปัญหาต่อไทย อย่างมาก นับตั้งแต่ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งแต่เดิมพระองค์ทรงหวังจะได้อังกฤษเป็นมิตร แต่ต่อมาก็ต้องประสบกับปัญหากับอังกฤษเช่นกัน

2) ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในกรุงศรีอยุธยาจากการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2523 : 1- 6) ทั้งนี้เนื่องจากภายหลังที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองสวรรคตใน พ.ศ. 2199 เจ้าฟ้าไชยก็ได้ขึ้นครองราชย์เพียง 2 วัน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงร่วมกับพระเจ้าอา คือพระศรีสุธรรมราชาชิงราชสมบัติ โดยมีชาวต่างชาติที่อาศัยในกรุงศรีอยุธยาคือฮอลันดา ญี่ปุ่น เปอร์เซีย ให้ความช่วยเหลือสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาขึ้นครองราชสมบัติแทน (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ : 2548, 67) แต่พระศรีสุธรรมราชาทรงครองราชสมบัติได้เพียง 2 เดือนเศษ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ทรงชิงราชสมบัติขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ในปีเดียวกันนั้น

ผลจากการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์ทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกต่อต้านชาติตะวันตกขึ้นในบรรดาขุนนางไทยและพระสงฆ์ โดยเฉพาะกลุ่มขุนนางที่ไม่พอใจเจ้าพระยา วิไชยเณทร์หรือคอนสแตนติน ฟอลคอน ซึ่งเป็นชนชาติกรีกที่เข้ามารับใช้ในราชสำนักและมีอิทธิพลอย่างมากต่อองค์พระมหากษัตริย์ รวมทั้งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากการค้าต่างประเทศ ส่วนพระสงฆ์ก็เกรงว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะทรงเปลี่ยนศาสนา พระเทพราชาเจ้ากรมศบบาลได้กลายเป็นศูนย์กลางของความรู้สึกรู้สึกต่อต้านชาติตะวันตกสามารถยึดอำนาจได้สำเร็จ ตั้งราชวงศ์ใหม่ขึ้นคือราชวงศ์บ้านพลูหลวงขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา หลังจากนั้นทรงโปรดฯ ให้ ข้าราชการทหารฝรั่งเศสออกนอกราชอาณาจักร รวมทั้งเลิกติดต่อค้าขายกับประเทศตะวันตกซึ่งก็มีผลสืบเนื่องจนกระทั่งสิ้นกรุงศรีอยุธยา

หากพิจารณาในแง่ของฝรั่งเศส การที่ได้ติดต่อกับไทยในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มิใช่จากเหตุผลของไทยเพียงฝ่ายเดียว แต่เนื่องจากฝรั่งเศสเองก็เกิดปัญหาภายในประเทศจากการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 (พ.ศ. 2332) สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ซึ่งเป็นการปฏิวัติโค่นล้มการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันมีผลให้ประเทศรอบบ้านคือ อังกฤษ ออสเตรีย รัสเซีย และรัสเซีย รุมรบกับฝรั่งเศสด้วยความหวั่นเกรงว่าแนวคิดเรื่อง การปฏิวัติจะแพร่หลายเข้าไปในประเทศของตน ต่อเนื่องมาจนกระทั่งพระเจ้านโปเลียนมหาราชขึ้นครองราชย์ก็เกิดสงครามทั่วทั้งยุโรป แม้ว่าสงครามจะสิ้นสุดลงโดยมีความพยายามจะก่อให้เกิดสันติภาพที่ยาวนานด้วยการตกลงร่วมกันในรูปแบบการปกครองระบบประชุม (Congress System) ในการประชุมที่กรุงเวียนนา (Congress of Vienna 1815) เมื่อ พ.ศ. 2358 แต่ก็ยังมีปัญหาจากการปฏิวัติในประเทศฝรั่งเศสเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง ดังนั้นในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีเพียงโปรตุเกส อังกฤษ และสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่พยายามติดต่อทำการค้ากับไทย

5. สหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกา เริ่มเข้ามาติดต่อกับไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่การค้าระหว่างสหรัฐอเมริกากับไทยไม่ค่อยมีความคึกคักเท่าไรนัก เพราะระเบียบการค้าของไทยเป็นอุปสรรคสำคัญ ดังนั้น สหรัฐอเมริกาจึงได้ส่งเอ็ดมันด์ โรเบิร์ต (Edmund Robert) เป็นทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีและ การค้ากับไทย ผลของการเจรจาปรากฏว่า ไทยกับสหรัฐอเมริกาได้ตกลงทำหนังสือสัญญากันเมื่อ วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2375 ซึ่งเนื้อหาเป็นทำนองเดียวกันกับสัญญาที่ไทยกระทำกับอังกฤษก็คือสหรัฐอเมริกายอมให้ไทยเก็บภาษีปากเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามาขายในอัตราราวละ 1,700 บาท ถ้าเรือเปล่าเก็บวาละ 1,500 บาท โดยฝ่ายไทยยอมรับว่าถ้าได้เก็บภาษีปากเรือแล้วจะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นจากสินค้าอีก

อย่างไรก็ตามสหรัฐอเมริกาก็ยังไม่พอใจสัญญาดังกล่าวเท่าไรนัก ในปี พ.ศ. 2393 จึงได้ส่งโจเซฟ บาเลสเดียร์ ซึ่งเป็นกงสุลอยู่ที่สิงคโปร์เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขหนังสือสัญญาเดิมเพื่อให้ปรับปรุงหรือลบล้างวิธีเก็บภาษีอากรของไทยและขอจัดตั้งกงสุลหรือผู้แทนการค้าของ สหรัฐอเมริกาขึ้นที่กรุงเทพมหานคร ทางฝ่ายสหรัฐอเมริกาจะมีช่องทางที่จะเจรจากับไทยได้เป็นผลสำเร็จ เนื่องจากไทยก็ต้องการที่จะให้สหรัฐอเมริกาเป็นตัวแทนดูแลอำนาจกับอังกฤษ แต่ในที่สุด ก็มีอาจตกลงกันได้ เพราะบาเลสเดียร์ไม่สันตติวิธีการทูตได้แสดงพฤติกรรมก้าวร้าวและดำเนินวิธีการดำเนินการค้าของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผูกขาดภาษีว่าเป็นอุปสรรคต่อการค้าเสรี การทำความตกลงทางการค้าในครั้งนี้จึงไม่ประสบความสำเร็จ

ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศต่างๆ ทั้งศูนย์แห่งอำนาจในโลกตะวันออกและประเทศมหาอำนาจตะวันตกข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าอิทธิพลจากภายนอกที่มีผลต่อวิถีชีวิตและสภาพโดยทั่วไปของสังคมไทย คืออารยธรรมอินเดียซึ่งแพร่หลายเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยก่อนการก่อตั้งเป็นรัฐไทย การแผ่ขยายตัวของอารยธรรมอินเดียเกี่ยวเนื่องกับลัทธิฮินดูเป็นรากฐานอันมั่นคงที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากคำสั่งสอนทางศาสนาและคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้อำนาจคือผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองโดยอ้างเทวสิทธิ์ นับว่ามีผลต่อพัฒนาการทางสังคมในชั้นมูลฐานคือการเปลี่ยนสภาพจากสังคมดั้งเดิมที่เป็นชุมชนระดับหมู่บ้านให้เป็นหน่วยสังคมทางการเมืองที่มีการยอมรับอำนาจ การสร้างแบบแผนทางการปกครองและความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นโครงสร้างสังคม

นอกจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างการเมืองและสังคมดังกล่าวแล้ว พุทธศาสนาซึ่งเป็นที่ยึดถือกันอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนชาวไทยมีส่วนสำคัญยิ่งที่ก่อให้เกิดลักษณะสังคม ชาวพุทธ ทั้งด้านวิถีคิด การดำรงชีวิต ที่ผูกพันยึดมั่นกับศาสนา รวมถึงศิลปะทางศาสนามากมาย ในรูปสิ่งก่อสร้างจำพวกโบสถ์ เจดีย์ หรือรูปเคารพ ซึ่งได้แก่ พระพุทธรูป สัญลักษณ์ทางศาสนา

ส่วนความสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ ทั้งจีนและประเทศตะวันตกนั้น เน้นด้านการติดต่อ ทางการค้าเป็นสำคัญ แม้ว่าไทยจะยินยอมอ่อนน้อมต่อจีนซึ่งได้รับการยอมรับจากทุกประเทศใน ยุคนั้นว่าเป็นศูนย์กลางของสังคมโลกตะวันออก แต่การเข้าสู่ระบบบรรณาการตามข้อกำหนด ของจีนนั้น ก็เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางเศรษฐกิจ การติดต่อในระดับรัฐต่อรัฐระหว่างไทยกับจีน จึงไม่มีผลต่อสังคมไทยอย่างเด่นชัด ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการอพยพเข้าตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยของชาวจีนโพ้นทะเล คนจีนเหล่านี้สามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง ในประเทศไทยจากการประกอบธุรกิจการค้า ทั้งจากความชำนาญของตนเอง และระบบสังคมไทย ที่กำหนดให้ราษฎรเป็นไพร่รับใช้มูลนายหรือเข้าป่าแสวงหาผลิตผลเพื่อส่งส่วยให้กับรัฐจึงไม่มี

เวลาประกอบอาชีพการค้าได้ ครอบครัวขุนนางเองก็ไม่สนใจมุ่งทางเศรษฐกิจ เนื่องจากทัศนคติของสังคมไทยที่ว่า “สิบพ่อค้าไม่เท่าหนึ่งพระยาเลี้ยง”

การติดต่อสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีนซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพ เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยดังนี้

1) ระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับทางสังคมระหว่างมูลนายกับไพร่ได้รับการขยายให้กว้างครอบคลุมการพึ่งพากันโดยสมัครใจระหว่างชนชั้นปกครองกับพ่อค้าชาวจีน ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินธุรกิจของคนจีนสอดคล้องกับระบบอุปถัมภ์ของสังคมไทย อันเป็นความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ที่ต้องพึ่งพิงกันระหว่างชนชั้นปกครองกับพ่อค้าจีน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมในด้านโลกทัศน์และค่านิยม กล่าวคือชนชั้นปกครองตั้งแต่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนางต่างมีกิจการค้ากับต่างประเทศโดยส่งเรือสำเภาออกไปขาย ดังนั้นการคบกับคนจีนทั้งที่เป็นพวกพ่อค้า ผู้ชำนาญการด้านต่างๆ หรือผู้ใช้แรงงานก็เป็นหนทางให้จำหน่ายสินค้าได้เพิ่มขึ้น รวมทั้งได้รับความช่วยเหลือด้านกิจการค้า ส่วนคนจีนนั้นก็ได้อาศัยพึ่งพาชนชั้นปกครอง อันทำให้ได้รับสิทธิพิเศษในการติดต่อเพื่อความสะดวกด้านการค้าและสถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้น

2) การเข้ามามีส่วนในเศรษฐกิจไทยของคนจีน มีผลให้สภาพสังคมแบบชุมชนเปลี่ยนแปลงกลายเป็นย่านตลาดการค้า ทั้งนี้จะเห็นได้เด่นชัดในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มี การแต่งตั้งคนจีนเป็นเจ้าภาษีนายอากร ตำแหน่งดังกล่าวเป็นเอกชนที่ประมูลการจัดเก็บภาษีอากรได้จากรัฐ ส่วนใหญ่มักได้แก่คนจีนที่มีความชำนาญการด้านธุรกิจและมีเงินทุนมากเพียงพอที่จะจ่ายให้กับรัฐก่อนที่จะจัดเก็บจากประชาชน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการจัดหารายได้ด้วยวิธีผูกขาดภาษีอากรคือ พื้นที่ใดมีทรัพยากรซึ่งจะนำมาผลิตเป็นสินค้าได้ก็จะมีคนจีนเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพื่อจัดเก็บรายได้นำส่งรัฐ หมู่บ้านหรือชุมชนแบบดั้งเดิมที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพื้นที่สาธารณะเป็นตลาดซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในลักษณะตลาดนัดที่กำหนดเพียงวันใดวันหนึ่ง ก็เริ่มเปลี่ยนเป็นตลาดถาวรที่มีอาคารที่อยู่อาศัยของผู้ค้าขาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนหรือเชื้อสายจีน ย่านตลาดการค้า ดังกล่าวได้มีการพัฒนาเป็นตำบลและอำเภอในเวลาต่อมา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 129 -130)

สำหรับความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกนั้น เนื่องจากในระยะเริ่มแรกของการติดต่อ ขาดิตะวันตกมีจุดมุ่งหมายคือ Gold God and Glory ดังนั้นจึงอาจประมวลจุดมุ่งหมายของชาติตะวันตกที่ติดต่อกับไทยในช่วงกรุงศรีอยุธยาได้ว่า

1) ผลประโยชน์ทางการค้า เนื่องจากการแพร่ขยายความคิดของแนวคิดแบบพาณิชยนิยม สังคมโลกยุคนั้นเป็นการแข่งขันเอารอดเอาเปรียบ เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่รัฐ การค้าระหว่างประเทศเป็นการช่วงชิงเพื่อประโยชน์สูงสุด รัฐจึงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการค้าเพื่อขยายอำนาจและดินแดน

2) การเผยแพร่ศาสนา ชาวยุโรปมุ่งหวังจะขยายคริสต์ศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ทั่วโลก โดยยึดมั่นในแนวคิดเรื่องภาระของคนผิวขาว ที่จะต้องเปลี่ยนผู้ที่นับถือศาสนาอื่นหรือที่เรียกว่าพวกนอกกรีตให้นับถือคริสต์ศาสนา ขณะเดียวกันก็มีความเชื่อพวกยุโรปมีความเจริญเหนือกว่า ชนชาติอื่นใด จึงต้องนำความเจริญไปยังดินแดนที่ล่าหลัง ด้วยการนำหลักแห่งศาสนาและ หลักมนุษยธรรมไปใช้ในการปกครอง

3) เพิ่มพูนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้การขยายตัวทางการค้าเป็นผลมาจากพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ที่จะเผยแพร่พระราชอำนาจและเพิ่มพูนพระราชทรัพย์จากการค้าระหว่างประเทศ

จากวัตถุประสงค์ของชาติตะวันตกในการติดต่อค้าขายกับไทยดังกล่าวข้างต้น ผลที่มีต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เห็นเด่นชัดก็มีเพียงเรื่องการเผยแพร่ศาสนาของบาทหลวง ซึ่งก็มี คนไทยส่วนหนึ่งที่เลื่อมใสหันไปนับถือคริสต์ศาสนา แต่ทั้งนี้สิ่งที่น่าสนใจว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย อีกด้านหนึ่งได้แก่การที่บาทหลวงทั้งหลายได้นำเอาวิทยาการแผนใหม่จากชาติตะวันตกมาเผยแพร่ ทั้งด้านการศึกษา ระบบการพิมพ์ การสาธารณสุข นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นนำในสังคมไทย อันมีผลต่อการปรับท่าทีของไทยที่มีต่อประเทศตะวันตกในเวลาต่อไป

ตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่า จุดมุ่งหมายสำคัญของประเทศตะวันตกคือด้านเศรษฐกิจ ผลของการติดต่อสัมพันธ์กันจึงนำซึ่งความมั่งคั่งของทั้งสองฝ่าย แต่ทั้งนี้ในความรุ่งเรือง ทางเศรษฐกิจนั้นก็มีผลกระทบต่อสังคมในทางอ้อมเช่นกัน ดังปรากฏให้เห็นตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง จวบจนถึงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากความต้องการ “ส่วย” ซึ่งเป็นสิ่งของ ที่ต้องส่งให้กับรัฐเพื่อทดแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ส่วยดังกล่าวมักได้แก่สินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของชาติตะวันตก เช่นหนังสือ กระจก ไม้หอม ฯลฯ สินค้าเหล่านี้จะถูกเก็บรวบรวมไว้ในพระคลังสินค้า เพื่อขายให้กับชาวต่างชาติ หากไพร่ผู้ใดไม่สามารถจัดหาสิ่งของที่รัฐต้องการได้ก็อาจส่งเป็นเงินสดแทน โดยในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งได้มีการก่อสร้างพระราชวังและป้อมปราการแบบใหม่โดยใช้เทคโนโลยีแบบตะวันตกนั้นได้เรียกเก็บภาษีเพิ่มมากขึ้นเป็นสองเท่า

การเก็บภาษีทั้งจากส่วย เงินสด หรือการเกณฑ์แรงงานเพื่อก่อสร้างพระราชวังป้อมปราการมีผลกระทบต่อการจัดสังคมในระบบมูลนาย – ไพร่ จากการที่ไพร่หลีกเลี่ยงการถูกเกณฑ์แรงงานและการเรียกร้องส่วนเพิ่มมากขึ้นด้วยการหลบหนีเข้าป่าเป็นผลให้การควบคุมกำลังคนในระบบไพร่ สมัยอยุธยาตอนปลายเสื่อมลงเป็นลำดับ เมื่อประกอบกับข้าศึกมีความเข้มแข็งมากกว่า กรุงศรีอยุธยาจึงพ่ายแพ้ให้แก่พม่าในปี 2310 ความอ่อนแอของระบบไพร่ได้รับแก้ไขเป็นระยะๆ เช่นการสักรหมายหมู่เลขทุกกรมกอง สักชื่อเมืองและชื่อมุลนายไว้ที่

ข้อมือไพร่ เพื่อป้องกันไพร่หลบหนี ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นที่มีการติดต่อทางการค้ากับชาติตะวันตกเพิ่มมากขึ้น เป็นช่วงที่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราเริ่มแพร่หลาย การค้าขายตัวทำให้มีความต้องการสินค้าเพิ่มมากขึ้น สินค้าออกที่สำคัญส่วนใหญ่มาจากส่วย ทางราชการจึงผ่อนคลากระบบการเกณฑ์แรงงานด้วยการยินยอมให้ไพร่หลวงและไพร่สม ส่งส่วยแทน จนกระทั่งเมื่อไทยยกเลิกการผูกขาดการค้ากับชาติตะวันตก ส่วยหมดความสำคัญลง เนื่องจากพ่อค้าต่างชาติไม่จำเป็นต้องซื้อสินค้าจากพระคลังสินค้าเพียงแห่งเดียว อาจติดต่อขอซื้อจากประชาชนได้ ประกอบกับระบบเงินตราแพร่หลายมากขึ้น จึงกำหนดให้เก็บเงินแทนส่วย และไพร่ที่ไม่อาจเข้าเวรก็เสียเงินแทนได้ การเสียเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานดังกล่าวนี้คือต้นแบบการเสียภาษีให้กับทางราชการในปัจจุบัน

บทสรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศมหาอำนาจในสังคมโลกช่วงกรุงศรีอยุธยาถึง กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเน้นทางด้านการติดต่อค้าขายระหว่างกัน โดยพ่อค้าต่างชาติทั้งจากจีนและประเทศตะวันตกเป็นฝ่ายเดินทางมาซื้อขายกับไทยเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่ง สินค้าประเภทของป่า หนังก สัตว์ ครั่ง ไม้ฝาง ไม้หอม ซึ่งเป็นที่ต้องการของชาติตะวันตก เมื่อความต้องการสินค้าของป่าของชาวต่างประเทศลดน้อยลง ประเทศไทยก็เป็นแหล่งผลิตข้าว ที่ตอบสนองความต้องการของตลาดจีน ซึ่งเกิดจากการขาดแคลนข้าวเนื่องจากสภาวะความแห้งแล้ง ดังนั้นพ่อค้าต่างชาติจึงพยายามจะเจรจาขอซื้อข้าวจากไทยเพื่อไปขายต่อให้กับประเทศจีน ความสัมพันธ์ในระยะนี้ไทยเป็นฝ่ายกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้า ทั้งนี้แม้ว่าชาวต่างชาติจะไม่พึงพอใจแต่ก็ต้องจำยอม ดังเช่นเรื่องการผูกขาดการค้าโดยเฉพาะพระคลังสินค้าที่ทำให้สินค้ามีราคาสูง เมื่อชาวต่างชาตินำไปขายต่อจึงไม่กำไรมากเท่าที่ควร

สำหรับความสัมพันธ์กับจีนในระดับรัฐต่อรัฐ การที่ไทยยินยอมตามข้อกำหนดเรื่องระบบบรรณาการก็เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้า คือต้องการได้สินค้าจีนซึ่งเป็นสินค้าประเภท พืชเพื่อมาขายต่อทั้งในราชอาณาจักร และดินแดนตอนใน เช่น อาณาจักรล้านช้าง ล้านนา แต่ขณะเดียวกันก็เพื่อให้ได้รับการยอมรับสถานะของพระมหากษัตริย์และอาณาจักร ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของไทยในระยะต้นนี้ ยังคงจำกัดเฉพาะสังคมโลกตะวันออกที่มีประเทศจีนเป็นศูนย์กลางเท่านั้น

จากการเปลี่ยนแปลงสังคมแบบจารีตด้วยการยกเลิกฐานันดรไพร่ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และการส่งเสริมการศึกษา มีผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนโครงสร้างชนชั้นที่มีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญในการสร้างสรรค์สังคม ชนชั้นเกิดขึ้นใหม่เป็นชนชั้นกลางที่มีอาชีพหลากหลายมากกว่าเดิม เช่นทหารซึ่งแปรฐานะจากไพร่เป็นทหารหลวง กลุ่มข้าราชการซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาด้านวิทยาการ ด้วยการจัดตั้งเป็นสถาบันการศึกษาให้มี

ความรู้แก่สามัญชนได้อย่างกว้างขวาง กลุ่มพ่อค้าซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวทางการค้าแบบเสรีจากการลงนามในสนธิสัญญาเบาริ่ง ในยุคสมัยนี้ได้มีการบุกเบิกแหล่งทรัพยากร ดังเช่น ป่าไม้ แร่ดีบุก เพื่อนำไปผลิตเป็นสินค้า ชนชั้นกลางเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองให้มีบทบาทมากขึ้นเป็นลำดับและได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองแทนที่กลุ่มขุนนางในโอกาสต่อไป ทั้งนี้เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมเปิดกล่าวคือเปิดโอกาสให้ชนชั้นต่างๆ สามารถเลื่อนฐานะของตนเองได้ตามความสามารถรวมทั้งชาวต่างชาติที่เข้าตั้งรกรากประกอบอาชีพในประเทศไทย ดังเช่นชาวจีนที่สามารถสร้างหลักฐานจนกลายเป็นกลุ่มนายทุนและเข้าไปมีบทบาทจากการเมืองต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2542. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ :

มูลนิธิโตโยต้า.

_____. 2548. จากสยามเป็นไทย นามนั้นสำคัญไฉน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มติชน.

दनัย ไชยโยธา. 2543. พัฒนาการของมนุษย์กับอารยธรรมในราชอาณาจักรไทย. กรุงเทพฯ :

โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์.

จิตา สารยา. 2531. กว่าจะเป็นคนไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ธีรยุทธ บุญมี. 2546. โลก Modern&Post Modern. กรุงเทพฯ : สายธาร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2523. การเมืองพระนารายณ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปาริชาติ วิลาวรรณ. 2527. การค้าของป่าในประวัติศาสตร์อยุธยา พ.ศ.1893-2310. ภาควิชา

ประวัติศาสตร์ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วีณา เอี่ยมประไพ และคนอื่นๆ .2549.วิถีโลก. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2544 . พัฒนาการทางสังคม – วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์

สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. 2545. เอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ 8- 15 .

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

อักษรศาสตร์ , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2533. อารยธรรม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

